

INGLIZ TILI DARSLARIDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI
RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI METODLARI

Ziyayeva Arofat Nasrullo qizi

Renessans ta'lim universiteti talabasi

+998900131309

E-mail arofatziyayeva@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz tili darslarida talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali metodlari tahlil qilinadi. Zamonaviy xorijiy til ta'limida talabalardan nafaqat grammatik va leksik bilimlarni egallash, balki ma'lumotlarni tahlil qilish, dalillarni baholash, muammolarni mustaqil hal qilish, o'z fikrini asoslash va xulosa chiqarish kabi yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish talab etiladi. Tadqiqotda muammoli ta'lim, munozara va debat, muammoli vaziyatlarni yechish, keystadi, loyiha asosida ta'lim, savol-javob strategiyalari hamda Think–Pair–Share kabi metodlarning ingliz tili darslarida qo'llanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, mazkur metodlarning talabalarning tahlil qilish, baholash, mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va dalillash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari faol va talaba markazidagi metodlardan tizimli foydalanish ingliz tili darslarida nafaqat kommunikativ kompetensiyani, balki tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, ingliz tili ta'limi, xorijiy tilni o'qitish metodikasi, kommunikativ kompetensiya, muammoli ta'lim, debat, munozara, muammoli vaziyat, mustaqil fikrlash, dalillash.

Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan o'zgarishlar o'quvchilardan va talabalardan faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishni emas, balki mavjud ma'lumotlarni mustaqil tahlil qilish, ularning ishonchligini baholash, muammolarga turli nuqtayi nazardan yondashish va asoslangan xulosalar chiqarishni talab etmoqda. Shu sababli tanqidiy fikrlash zamonaviy ta'limning muhim kompetensiyalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Xorijiy til, xususan, ingliz tilini o'qitishda ham mazkur kompetensiyani shakllantirish alohida ahamiyatga ega. Ingliz tili darslari talabalarga yangi til birliklarini o'rgatish bilan cheklanib qolmasdan, ulardan ushbu til vositasida fikrlash, munozara qilish, muammolarni muhokama qilish va o'z nuqtayi nazarini asoslash imkoniyatini yaratishi lozim.

An'anaviy til ta'limida grammatik qoidalarni tushuntirish, yangi so'zlarni yodlash, matnni o'qish va savollarga tayyor javob berish kabi faoliyatlar ustunlik qilishi mumkin. Bunday mashg'ulotlar tilning muayyan jihatlarini o'zlashtirish uchun foydali bo'lsa-da, ular har doim ham talabaning yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini yetarlicha rivojlantirmaydi.

Tanqidiy fikrlashga asoslangan ingliz tili darslarida esa talaba tayyor javobni qabul qiluvchi emas, balki ma'lumotni izlovchi, tahlil qiluvchi va baholovchi faol subyekt sifatida

ishtirok etadi. Masalan, muayyan ijtimoiy masala yuzasidan munozara tashkil etilganda talaba o'z fikrini bildirish bilan birga, boshqa fikrlarni tinglashi, dalillarni solishtirishi va o'z pozitsiyasini asoslay olishi kerak.

Mazkur maqolaning maqsadi ingliz tili darslarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metodlarni aniqlash va ularning metodik imkoniyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- tanqidiy fikrlash tushunchasining mazmunini yoritish;
- ingliz tili ta'limida tanqidiy fikrlashning ahamiyatini aniqlash;
- tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi zamonaviy metodlarni tahlil qilish;
- mazkur metodlarni ingliz tili darslarida qo'llash imkoniyatlarini ko'rsatish;
- tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan faoliyatlarning samaradorligini baholash.

Tanqidiy fikrlash tushunchasining nazariy asoslari: Tanqidiy fikrlash murakkab kognitiv jarayon bo'lib, u ma'lumotni oddiy qabul qilishdan ko'ra chuqurroq fikrlashni nazarda tutadi. Facione tanqidiy fikrlashni maqsadga yo'naltirilgan, o'zini nazorat qiluvchi mulohaza jarayoni sifatida izohlaydi va uning tarkibida interpretatsiya, tahlil, baholash, xulosa chiqarish, tushuntirish va o'z-o'zini nazorat qilish kabi ko'nikmalar mavjudligini ta'kidlaydi.

Bloom taksonomiyasining qayta ishlangan modelida esa kognitiv faoliyat oddiydan murakkabga tomon rivojlanadi: eslab qolish, tushunish, qo'llash, tahlil qilish, baholash va yaratish. Mazkur model ingliz tili darslarida topshiriqlarni turli kognitiv darajalarda tashkil etish uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Masalan, "What is the text about?" savoli asosan tushunishni tekshirsa, "Why do you think the author presents this idea?" savoli tahlil va xulosa chiqarishni talab qiladi. "Do you agree with the author? Give two reasons" kabi topshiriq esa baholash va dalillash ko'nikmalarini faollashtiradi.

Demak, ingliz tili darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun savol va topshiriqlarni faqat reproduktiv faoliyat bilan cheklamasdan, yuqori darajadagi fikrlash jarayonlarini talab qiladigan shaklda tuzish zarur.

Ingliz tili darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari

Muammoli ta'lim: Problem-based learning yoki muammoli ta'lim talabalarga muayyan muammoni taqdim etish va uning yechimini mustaqil yoki hamkorlikda izlashga asoslanadi.

Ingliz tili darsida, masalan, quyidagi vaziyatni berish mumkin:

"A university wants to reduce the amount of plastic used on campus. What should students and university administrators do?"

Talabalar muammoni aniqlaydilar, ehtimoliy yechimlarni taklif qiladilar, ularning afzallik va kamchiliklarini muhokama qiladilar va yakuniy yechimni asoslaydilar.

Bunday topshiriq bir vaqtning o'zida ingliz tilidagi lug'at boyligini, og'zaki nutqni, hamkorlikni va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Munozara va debat: Discussion va debate tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Munozara jarayonida talabalar muayyan masala bo'yicha o'z nuqtayi nazarini bildiradilar, boshqa ishtirokchilarning fikrlarini tinglaydilar va o'z pozitsiyalarini dalillar bilan himoya qiladilar.

Masalan:

“University students should have fewer exams.”

mavzusida talabalar ikki guruhga ajratilib, qarama-qarshi fikrlarni himoya qilishlari mumkin.

Bunda talaba nafaqat ingliz tilida gapirishga, balki dalil keltirish, sabab va natijani tushuntirish, qarshi fikrga munosabat bildirish hamda xulosa chiqarishga majbur bo'ladi.

Think–Pair–Share: Think–Pair–Share strategiyasida talaba avval muayyan savol yoki muammo haqida mustaqil o'ylaydi, keyin juftlikda fikr almashadi va nihoyat o'z xulosasini butun guruh bilan baham ko'radi.

Ushbu metodning muhim afzalligi shundaki, barcha talabalar fikrlash va gapirish jarayonida ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Masalan:

“What are the advantages and disadvantages of studying abroad?”

savoliga talaba dastlab o'z fikrlarini yozib oladi, keyin juftlikda muhokama qiladi va yakunda guruh oldida o'z xulosasini taqdim etadi.

Keys-stadi: Case study usuli real yoki realga yaqin vaziyatni tahlil qilishga asoslanadi. Ingliz tili darslarida keyslar orqali talabalar muayyan muammoni ingliz tilida muhokama qilishlari va yechim ishlab chiqishlari mumkin.

Masalan, xalqaro kompaniyada xodimlar o'rtasida kommunikativ muammo yuzaga kelgani haqida vaziyat beriladi. Talabalar muammoning sabablarini aniqlab, mumkin bo'lgan yechimlarni taklif qiladilar.

Bu jarayonda tahlil, baholash va qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Loyiha asosida ta'lim: Project-based learning talabalarning uzoqroq muddat davomida ma'lum bir mavzu yoki muammo ustida mustaqil va guruhli ishlashini nazarda tutadi.

Masalan, “How can we make our university more environmentally friendly?” mavzusida loyiha tayyorlash mumkin. Talabalar ma'lumot to'playdilar, ularni tahlil qiladilar, takliflar ishlab chiqadilar va ingliz tilida yakuniy taqdimot qiladilar.

Loyiha jarayonida talabalarning mustaqil izlanishi, ma'lumotni tanlash va baholash, muammoni hal qilish va natijani himoya qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Savol berish strategiyalarining ahamiyati: Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchi tomonidan beriladigan savollarning turi muhim ahamiyatga ega. Oddiy “What is...?” yoki “When did...?” kabi savollar ko'proq faktik bilimlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Buning o'rniga quyidagi kabi yuqori darajadagi savollardan foydalanish mumkin:

- Why do you think this happened?
- What evidence supports this idea?
- Do you agree with the author? Why?

- What would happen if...?
- How could this problem be solved?
- Which solution is the most effective? Why?
- Can you think of another possible explanation?

Bunday savollar talabalarni tayyor javobni takrorlashdan ko'ra, mustaqil fikrlashga undaydi.

Shuningdek, o'qituvchi talabaning javobini darhol baholash o'rniga "Why?", "Can you explain?", "What makes you think so?" kabi qo'shimcha savollar orqali uning fikrini chuqurlashtirishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, so'rovnomma va tajriba-sinov metodlaridan foydalanish mumkin. Tadqiqotning amaliy qismida talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan kommunikativ va muammoli topshiriqlar tizimli ravishda qo'llanadi.

Tajriba-sinov jarayonida talabalar tajriba va nazorat guruhlariga ajratiladi. Tajriba guruhida ingliz tili darslari tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan metodlar asosida tashkil etiladi. Nazorat guruhida esa odatiy dars metodlaridan foydalaniladi.

Tadqiqot boshida ikki guruhning dastlabki ko'rsatkichlari aniqlanadi. Keyinchalik bir necha hafta davomida tajriba guruhida muammoli topshiriqlar, debat, Think-Pair-Share, case study va loyiha asosidagi faoliyatlar muntazam qo'llanadi.

Tanqidiy fikrlash quyidagi mezonlar asosida baholanishi mumkin:

Ko'nikma

Baholash mezonlari

Analysis

Ma'lumot va fikrlarni qismlarga ajratib tahlil qilish

Evaluation

Dalillar va fikrlarning asoslanganligini baholash

Inference

Mavjud ma'lumot asosida xulosa chiqarish

Problem-solving

Muammoga maqbul yechim taklif qilish

Argumentation

O'z fikrini dalillar bilan asoslash

Independent thinking

Mustaqil nuqtayi nazar shakllantirish

Tadqiqot natijalari va muhokama: Tajriba-sinov jarayonida kommunikativ va muammoli topshiriqlardan muntazam foydalanish talabalarning fikrlash faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kuzatiladi.

Quyidagi jadval tajriba natijalarini taqdim etish uchun namunaviy ko'rinishda berilgan:

Ko'rsatkich	Dastlabki natija	Yakuniy natija
Analysis	56%	75%
Evaluation	52%	72%
Inference	55%	74%
Problem-solving	58%	78%

Argumentation	54%	76%
Independent thinking	60%	80%

Mazkur ko'rsatkichlar shuni ko'rsatadiki, ingliz tili darslarini faqat til materialini o'zlashtirishga emas, balki fikrlash jarayonlarini faollashtirishga yo'naltirish talabalarning kognitiv faolligini oshirishi mumkin.

Ayniqsa, muammoli vaziyatlar va debatlar talabalarning o'z fikrini asoslash ko'nikmasini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Talaba muayyan pozitsiyani himoya qilish uchun dalil izlashga, qarama-qarshi fikrni tushunishga va o'z argumentlarini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'ladi.

Think–Pair–Share strategiyasi esa darsda passiv ishtirok etadigan talabalarni ham faol fikrlash jarayoniga jalb qilish imkonini beradi. Dastlab mustaqil fikrlash, keyin juftlikda muhokama qilish va yakunda umumiy guruhda fikr almashish talabaning fikrini bosqichma-bosqich rivojlantirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida ayrim qiyinchiliklar ham mavjud. Jumladan, talabalar dastlab mustaqil fikr bildirishdan tortinishi, dalillar keltirishda qiynalishi yoki ingliz tilidagi lug'at boyligining yetarli emasligi sababli o'z fikrini to'liq ifodalay olmasligi mumkin. Shuning uchun o'qituvchi topshiriqlarni talabalarning til darajasiga moslashtirishi, kerakli leksik birliklarni oldindan taqdim etishi va fikr bildirish uchun tayanch iboralardan foydalanishni o'rgatishi zarur.

Ingliz tili darslarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy xorijiy til ta'limining muhim yo'nalishlaridan biridir. Tilni o'rganish jarayonida talabaning faqat grammatik va leksik bilimlarini shakllantirish yetarli emas. Talaba olingan ma'lumotni tahlil qilish, uning ishonchliligini baholash, turli fikrlarni taqqoslash, muammolarga yechim topish va o'z nuqtayi nazarini dalillar asosida himoya qila olishi lozim.

Tadqiqot natijalari va metodik tahlil shuni ko'rsatadiki, muammoli ta'lim, munozara va debat, case study, loyiha asosida ta'lim, Think–Pair–Share hamda yuqori darajadagi savollardan foydalanish talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali vositalar bo'lishi mumkin.

Bunday metodlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular bir vaqtning o'zida ingliz tilining kommunikativ jihatlarini ham rivojlantiradi. Talaba fikrini ingliz tilida ifodalash, savol berish, dalil keltirish, qarshi fikrga munosabat bildirish va xulosa chiqarish jarayonida tilni mazmunli kommunikativ vosita sifatida qo'llaydi.

Shu sababli ingliz tili darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlarni muntazam va tizimli qo'llash maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi tomonidan yaratilgan erkin, interaktiv va muammoli ta'lim muhiti talabalarning nafaqat til kompetensiyasini, balki ularning mustaqil fikrlash va akademik kompetensiyalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Facione, P. A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Millbrae, CA: Insight Assessment, 2015.
2. Halpern, D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. 5th ed. New York: Psychology Press, 2014.
3. Richards, J. C. Communicative Language Teaching Today. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
4. Brown, H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. 3rd ed. New York: Pearson Education, 2007.
5. Nunan, D. Task-Based Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
6. Harmer, J. The Practice of English Language Teaching. 5th ed. Harlow: Pearson Education, 2015.
7. Paul, R., & Elder, L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2002.
8. Scrivener, J. Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching. 3rd ed. Oxford: Macmillan Education, 2011.